

Az Ady-kép változásai

A Könyvtáros júliusi számában olvashattuk *Kovalovszky Miklós* kitűnő összefoglalóját az Ady-kutatások helyzetéről. A szerző, aki e témakör tudományos igényű feldolgozásának a Magyar Tudományos Akadémia megbízásából évtizedek óta — hogy Ady kifejezésével éljünk — „poéta-adminisztrátora”, azaz egy személyben szervezője és avatott ismerője, nemcsak a költő életéről, alkotó tevékenységéről készült fontosabb munkákat sorolta elő cikkében, hanem szólt a megoldandó feladatokról, a jövő terveiről is. Mostani cikkünk más természetű: az ún. Ady-kérdés történetét igyekszik felvázolni. Az Adyról szóló írások rengetegében, természetesen, semmiképpen sem törekedhet teljességre, csupán azokról a művekről szól, amelyek valami módon hozzájárultak a költő szellemi hagyatékának (vitát érdemlő vagy jó irányba ható) felméréséhez, értékeléséhez, vagy amelyek kortörténeti szempontból érdekesek (olykor dühre ingerlők vagy éppen megmosolyogtatók) lehetnek a mai olvasó szemével nézve. Célunk: bősz és jellemző idézetek felhasználásával tanulságos körképet adni azokról a polémiaiokról, amelyek során és eredményeként jelenlegi Ady-képünk kirajzolódott. (Számos esetben nyilvánvalóan elkerülhetetlen lesz, hogy olyan nevekre vagy könyvcímekre is utaljunk, amelyeket Kovalovszky Miklós írása már említett, de — ismételjük — más megközelítésben.)

Hogy mi magyarázza az Ady-életmű körül korán feltámadó és évtizedeken át dúló vitákat, erre nézve hadd idézzünk egy részletet e viták egyik résztvevőjének, Németh Lászlónak *Az Ady-pör* c. cikkéből:

„Az író munkásságának esztétikai értéke szétválaszthatatlan proféciájának társadalmi súlyától, a kettő együtt ítélnélhető és ítélendő meg: semmi sem bizonyítja harsozóbb ékesszólással ezt a tételt, mint Ady Endre... pöre, mely úgyszólván az egész magyar közvéleményt fölzaklatta és lázban tartja, s ismerve viszonyainkat, lázban is fogja tartani soká. Elképzelhetően, hogy egy tisztán esztétikai hatásokra törekvő író a közvélemény ilyen fölzúdulását válthatta volna ki s ilyen lelkes védőkre tehetett volna szert. Ady Endre egy pillanatig sem tartotta magát pusztá szóbüvésznek, esztétikai élvezetek játékos csiholójának. Ő az Isten szörnyetege volt, aki csodaként zuhant a magyar élet tengerébe, új lírával, új magyarsággal, új életérzéssel, szavai, állításai, sürgetései állásfoglalásra kényszerítettek mindenkit, aki magyar dolgokon gondolkodott. Nem lehetett őt számba nem venni s nem lehetett elfelejteni. Halála után nyolc évvel élénkebben foglalkoztatja a közvéleményt, mint valaha... sírjához fölvonulnak a világnézetek s elmondják vád- és védbeszédüket. A társadalmi és irodalmi szempont menthetetlenül összeforrt, úgy a filippikákban, mint az apológiákban. Akik a társadalom ellenségének látják, elismerő szavakra nyűgöződnek költeményei előtt. Akik az írot szeretnék megmenteni benne, a társadalmi gátlás gáncsait iparkodnak elhárítani a műveiből áradó szépség elől. Akárhogy nézzük: Ady Endre mozgásban tartja a magyar szellemet s garanciák vannak, hogy a körülötte támadt harc nem lankadhat el, míg megnyugtató megoldását meg nem találja.”

Németh László 1927-ben veti papírra ezeket a sorokat, a Horthy-rezsim első évtizedének vége felé, olyan időszakban, amikor még elevenen kísért a Tanácsköztársaság bukását követő fehérterror szörnyű emléke, s a társadalmi haladás gondolata nyílt politikai hitvallásként nemigen juthat kifejezésre. A retrográd konzervatívizmus képviselői és a szociális változtatásokat igénylő erők — a régi rend konszolidálódása után — egy ideig inkább áttételes formákban, a kultúra területén kerülnek szembe egymással. Korántsem véletlen hát, hogy Ady életműve újra meg újra viták forrása lesz. Németh László e jelenség okáról — láttuk — pontos diagnózissal szolgál. Jó szemmel veszi észre, hogy valójában nem elsősorban esztétikai kérdésről van szó, hanem a költő »proféciájának társadalmi súlyáról«, s hogy Ady sírjához voltaképpen »a világnézetek« vonulnak fel, hogy »elmondják vád- és védbeszédüket«.

De már a kezdetekre, Ady első „igazi” kötetének, az *Új versek* 1906-os megjelenésének idejére visszaemlékezve hasonló következtetésekre jut Bölöni György is, az 1934-ben Párizsban napvilágot látott *Az igazi Ady* c. könyv szerzője:

„... Ady nevétől hangos, ha még nem is az ország, de írói körökben, szerkesztőségekben fölöle folyik a vita, róla beszélnek a modernebb irodalom olvasói. Magyar-

országon nagyobb feltűnést író és könyv még nem okozott... Az »Új versek« Adyja — ezt meg kellett első jelentkezésekor éreznie az uralkodó osztályok sajtójának — világfelfogásuk, politikájuk, közönségük és érdekeik ellen támadó forradalmi író volt... De, amíg Adyt nem ölelhatték magukra az uralkodó osztályok irodalmi ízlését is magukon hordozó nagy napilapok, Ady megtalálta megértőit és híveit az uralkodó osztályok keretein belül állókban és azokban, akiket bent osztályukban annak elavult ízlése és irodalmisága semmiképp nem elégített ki. Egy modern Magyarország nem látható sehol, de sokan vannak a nyugtalanok, álmodozók, elégedetlenek, akik egyszerre az ő emberüket sejtik meg Adyban és így Ady a formálódásban levő új magyar szellemi generáció vezére lesz.

Párizsban diákok, festők, művészek, induló írók és újságírók, kint dolgozó munkások egyszerre magyar sorsuk vezérére látták Adyban, a fiatalságot az öregséggel, a haladást a maradisággal, Európát a szittya szagú Ázsiával szemben. Ady a generációs harc képviselője, amit a fiúk vívnak apáik ellen, de mindenben túl a felszabadító, egy új messianizmus megjelenítője. Ő ugyan nem politikai vezér és mégis a politikai elmaradottsággal, a levitézlett kormányzati szellemmel, a reakció minden formájával, egy egész kor maradiságával szemben ő vezeti a szellemi és szociális megújulást. Ezt mindenki érzi, aki verseit olvassa, rövid cikkei mély szimbólumait ellessi és kitart mellette jóban-rosszban, csodálatban és rajongó szeretetben."

Igaz e „csodálat és rajongó szeretet”. A *Nyugat* már 1909 júniusában Ady-különszámot jelentet meg, amelyben az új nemzedék legjava képviselői egy emberként állnak ki a költő mellett. Tanulmányul adózik Ady géniusának Móricz Zsigmond, Ignóus, Balázs Béla, Lesznai Anna, Schöpflin Aladár, Hatvany Lajos, Karinthy Frigyes, Babits Mihály, Laczkó Géza — hogy csak a legismertebb neveket említsük —, Tóth Árpád pedig ugyanitt versben fordul a „Mester”-hez. Az egész folyóiratszámra jellemző alaphangot maga a szerkesztő. Fenyő Miksa üti meg:

„Pátosz nélkül kellene róla írni; a bámulat és a szánalom pátosza nélkül. Úgy írni róla, mintha életét és ennek az életnek legintensívebb, legmagasabbrendű megnyilatkozását: költészetét az irodalomtörténet hűvös távolságából szemlélnék... Lehet ez? Szólhatunk ma így az ő életéről? az ő harmincegy esztendőjéről? Visszabotorkálhatunk-e ilyen irodalomtörténeti nekikészültséggel költészetének könny- és vérnyomain életéhez: a nagy vágyódásoknak és a megható rezignációknak örökös hullámjátékához? Értékelhetjük az életét a versek lüktető rythmusán keresztül s mondhatjuk »felemelő, mert nagy fájdalmi voltak«, »a mi ebben az életben jelentős volt, szemünk láttára égett föl lázas költeményekben«?... Lehetséges ez? Azt hiszem, hogy nem. Azt hiszem: ma csak azt nézhetjük, hogy mi közülük e verseknek a mi életünkhez, mit jelentenek a mi gondolatvilágunk számára, a jeleket betűzhetjük ki, melyeket lelkünkbe égettek, muzsikájukról szólhatunk, mellyel bennünket megejtettek."

Igaz azonban Bölöninek az a megállapítása is, hogy az „uralkodó osztályok sajtója” ugyancsak éberem figyel fel az *Új versek* Adyjára. A kor hivatalos írófejedelme, Herczeg Ferenc például „sátáni módon maliciózus” költőnek nevezi, aki egymásik érthetetlen versét „önmagának, vagy talán tisztelőinek kifigurázására” írja. „Tőle kitelik” — teszi hozzá. Szabolcska Mihály, aki a századelőn még mindig Petőfi vélt stílusában ontja lapos rigmusait, „az úgynevezett új költészet... zavaros verseit” emlegeti, s „modern óriásaink”-ról szólva nyilvánvalóan Adyra gondol, hiszen az ő kulcsszavait szövi bele erőltetett szellemességi eszme-futtatásába: „igen jól mondják, hogy ők a »ma« és a »holnap«, mert sosem lesz belőlük holnapután”. De Beóthy Zsolt, a nagy tekintélyű irodalomtörténész professzor sem nyilatkozik hízelgőbben Ady nemzedékéről: „Ifjú társaink... a hagyományok elutasításával, az idegennek e hagyományokat semmibevevő kultuszával keresik ma az utakat...”. Még keményebb hangot használ az irodalmi közélet hírhedt hatalmassága, a *Budapesti Hírlap* főszerkesztő-tulajdonosa, a főrendiház tagja, Rákosi Jenő: „... ezek a jó fiúk, mintha mind Petőfi »Örült«-jéből inspiráltak volna magukat... Sajátos jelenség és közös vonása mindeniknek, hogy... mind lenézi hazáját és faját.” Sőt, maga Tisza István miniszterelnök is tollat ragad, s véleményét a nyomdafestéket éppen csak eltűró tónusban fejti ki. Szerinte az Ady körül kialakuló író-költő nemzedék „értelmetlen bombasztja... a lelki anarchiának, az ész és a szív ürességének kócos takarója”, az irodalom pedig, amit művelnek, „a pöffeszkedő parvenü üres feltűnéshajhászása, amely joggal számít a félművelt tömeg ízléstelenségére”. (A konzervatív oldalon álló kortársi kritikusok közül egyedül Horváth János ismeri el — tudósi lelkiismeretétől áthatva — Ady költői jelentőségét, és *Ady s a legújabb magyar líra c.*, 1910-es tanulmányában elsők között nyújt maig helytálló, maradandó értékű elemzést a költő szimbólum-alkotásának lényegéről.)

A fenti idézetekből könnyen kiolvashatók a konzervatív világnézet képviselőinek Ady elleni legfőbb vádpontjai: a cinizmus, az erkölcstelenség, az érthetatlenség, sőt értelmetlenség menő zavarosság, a nemzeti hagyományok elutasítása, a hazafiatlan kozmopolitizmus. Hiába azonban ez a sok, annyi társadalmi tekintély szájából elhangzó, gyakran mégis útszéli átkozódás. Ady híveinek tábora egyre gyarapodik, s lassanként mind kevesebben merik elvitatni költői nagyságát.

Ady halála után pedig érezhetően új szakasz kezdődik. Immár nem elsősorban arról folyik a vita, hogy valóban kiemelkedő jelentőségű művész volt-e vagy sem, hanem inkább arról, hogy *kié Ady Endre*. Nem csupán egykori harcostársai vallják magukénak, hanem fegyvert akarnak belőle kovácsolni minden oldalon. Eddig viszonylag egyszerűbb volt tájékozódnunk: Ady pártfogói és ellenzői nyílt sisakkal s a maradéktalan elfogadás vagy a teljes elutasítás álláspontjáról vívtak egymással. Most bonyolultabbá válnak a frontviszonyok: mindenki részt kér a halott s így riposztolni már képtelen Adyból. Elszaporodnak az önkényes értelmezések, a tendenciózus ferdtételek, a leszűkítő interpretációk, az akart vagy akaratlan félremagyarázások, a jó- és rosszindulatú hamisítások.

Ezt az új szakaszt egy sajátosan egzaltált hangvételű, gondolatilag rendkívül kuszált írásmű vezeti be: Szabó Dezső még 1919-ben megjelent *A forradalmas Ady c. tanulmánya*. A szerző bevezetőül azt ígéri, hogy nem parcellázza fel Adyt, s „forradalmiságát” egyszerre fogja felmérni „tartalmi, formai és morális”, sőt „politikai és szociális téren”. Gyorsan kiderül azonban, hogy forradalmáron voltaképp zsenit ért („minden forradalmisága egy és ugyanaz: tragikus meghatározottsága, az az organikus elítéltség vagy fölkenetség, ahogy átfájt rajta az élet”), akinek egyetlen lázadása mentes minden osztálytartalomtól. „A költő, az igazi költő — írja — egy óriás szintézis: minden humánium minden felhangolt húrja. És amikor az élet a maga vad lázadásait vagy feledtető harmóniáit veri ki ezen a csodálatos hangszeren: nincs proletár és kapitalista, gróf és paraszt, forradalmi és konzervatív. A millió fájdalommal, vággyal és örömmel egységes egyetlen emberiség van, mely benne találja meg egyetlen vigasztalását; hogy tragikus múltai mulhatalan dallamokat találnak a mozdulatlan időben.” Ady — fejti ki Szabó Dezső a továbbiakban — a nagy romantikusok, a Rousseau-k, Byronok, Puskinok, Petőfik „sorozatához tartozik”, azokhoz, akik az átkos emlékezetű francia forradalom (!) után kialakult társadalmi káosz, „fertelmes vitus-tánc: a szabadverseny-demokrácia” ellen küzdenek. S okkal, ugyebár, mert ahogy valamikor az „egyházi-monarchikus világrend építő, alkotó elemévé tette a zsenit” (!), „azzá fogja békíteni a kommunista világrend is” (!). Ady mint nemzeti költő — bújik ki végül a szög a zsákból — annál is több okkal küzdött a szocializmusért, mivel „Kapitalizmus és szabad verseny halál a versenyre képtelen magyarnak... Egyetlen menedék: egy legszelesebb emberiség, mely felszabadítja az elfojtott faj mély értékeit.”

A következő, nagy port felvert írás Szekfű Gyula 1920-ban megjelent *Három nemzedék c. könyvének* egyik fejezete, a *Két magyar sors a hanyatló korban*. A kor egyik vezető ideológusa, aki később majd éppen Ady szavait idézve („Valahol utat tévesztettünk”) vonja le azt a következtetést, hogy az országot tragédiába sodró politikai irányzathoz csatlakozott, e könyvében az egykor kibékíthetetlen ellenségeket, Adyt és Tisza Istvánt állítja különös párhuzamba. Az egybevetést azzal indokolja, hogy mindketten egy hanyatló kor legnagyobb magyarjai voltak, mindkettejük sorsa a meg nem értés volt, és sorsuk s a nemzet nagy tragédiája, hogy nem találtak egymásra. Szekfű Ady érdeméül tudja be, hogy Berzsenyi óta „az első magyar költő, kinek egész költészetét az határozza meg, hogy kora arculatán gyszos magyar hibákat, foltokat lát és mélyeséges szomorúsággal nézi, ami körülötte végbemegy. Költészetében újra feltámadnak Széchenyi szólamai a népmethalálról... S minél inkább egyedül van világotlanságával ez öndicsőítő nemzetben, annál inkább nő elkeseredése, kétségbeesése azon, leszünk-e még egyszer egységesek...” Elsősorban mégis a különbséget hangsúlyozza Szekfű a két pálya összehasonlításakor. Szerinte Tisza „az erkölcsi rend képviselője... ércalak”, aki „titáni erőfeszítések közt harcol a géniusztól elhagyott nemzettel s bukása nem lápvirág hervadása..., hanem égi tetőn villámától ütött tölgynek völgybeomlása”; míg Ady „az anarchia” és a beteg dekadencia lantosa”, aki „alámerült, menthetetlenül az ingoványban”, s mi ennél is rosszabb: „eladta testét-lelkét az új Budapestnek”, s „politikai verseivel a polgári radikálisok forradalmát készít elő...”. „A hanyatló kor sötét erői, belső ellentmondásai — fejezi be elmélkedését Szekfű — így paralizálták, sőt tették pillanatnyira magyarságunkra is veszedelmessé Ady Endrében nem a magyar akaratot vagy erkölcsöt — ezek belőle, a dekadencia kendőzetlen arcú gyermekéből, sajnosan hiányoztak, de a leghatalmasabb és legtisztább faji ösztönt, mely közöttünk, az utóbbi nemzedékben, kinyilatkozta magát...”.

Szekfű e végkövetkeztetése ismeretében aligha csodálhatjuk Móricz Zsigmond felháborodását s maróan gúnyos hangvételű kifakadását a Nyugat egyik 1921-es számában: „Hát hogy kell ezt, mán mint konklúziót? érteni?... Hát Ady Endre olyan Krisztus, hogy a magyarság csak századok múlva fog hozzá érni? De egyelőre olyan moral insanity, hogy rukkji?... Vagy úgy értsem: hogy kék nektek Ady Endre!... csak ne azt fújná, amit süvölt.”

Szekfű Gyula írásában mindamelllett egy nagy szellem nagy tévedéseivel ismerkedhetünk meg, amelyeket később — ráébredvén tarthatatlanságukra — becsületesen koriggálni igyekezett. Most nézzük meg, mit ír 1923-ban megjelent — egyébként az életrajzi adatok szempontjából becses — könyvében a költő testvéröccse, Ady Lajos, aki — mint Bölöni találoán megjegyzi — „már a háború utolsó hónapjaiban szállítani iparkodott Ady Endrét a radikális jobboldalnak, melynek a halott Ady Endrét a forradalmak után fontonként ki is mérte”. Ady Lajos könyvére valóban egyfajta olcsó taktikázgatás jellemző. Mintha elsősorban rá szabta volna József Attila azt a meghatározást, hogy „lány-duzzogássá” békíti a költő haragvadásait. Azt írja bátyjáról, hogy „... egész életében a politika csak akkor érdekelte... ha önmagát »beleheccelte«... a dolgokba vagy ha közvetlen környezetétől kapott tartós indítást”. Hogy a költő mégis erősen bekapcsolódott „a magyar napi politikába”, azt „főként és elsősorban a Tisza mindenkit, barátot és ellenfelet egyaránt faszcináló egyéniségének” tulajdonítja. Vagyis: hiába írta Ady *A magunk szerelme* kötet előhangjában, hogy

... lelkeimből más sohsem érdekelt
Főlkent poéta-ceruzámat,
Csupán Politika és Szerelmem,

politikai indulatainak mélyén nincs más, mint Tisza István iránti személyes gyűlölködés („... könnyű volt a maga számára politikai álláspontot kiválasztani: csak mindig átlós ellentétben Tiszával!”). Ez indokolná Ady Lajos szerint a költő „Bécset szidó és lobogva gyűlölő, megkésett kuruckodás hangját” megütő verseit is. A fentiekhez hasonló jellegűek Ady Lajos további kinyilatkoztatásai, az például, hogy a költő nagy örömmel fogadta ugyan az 1918 októberében kitört forradalom demokratikus vívmányait, de „állásfoglalását... elsősorban *erdélyi patrióta* volta determinálta”, s hogy a „kormányforma dolgában közömbös volt” (a köztársaság „propagandájával való kacérkodása... megint nem volt több nála, mint a Tiszával való szembekeverülés egyik újabb módja”).

A húszas évek első fele — mint már az eddigi néhány szemelvény is sejtetni engedte — az Adyval kapcsolatos irodalom legburjánzóbb, gondolati értelemben legcsapongóbb és legtöbb szemléleti ellentmondással terhes periódusa. Vitára ingerlő mozzanatai mellett azonban igen sok jó kezdeményt is találhatunk ebben a korszakban. Ekkortájt jelennek meg például a szocialista Révész Bélának, a Népszava kulturális rovatvezetőjének első lelkes, lírai töltésű, túlfűtött expresszionista stílusban írt Ady-könyvei (*Ady Endre életéről, verseiről, jelleméről, 1922; Ady Endre tragédiája. A háború, a házasság, a forradalom évei*, 1925); ekkortájt lát napvilágot Benedek Marcell *Ady-breviáriuma* (1923—1924), s ugyanezekben az esztendőkből hagyják el Bécsben a sajtót Hatvany Lajos első Ady-könyvei (*Ady világa, Isten könyve*, 1923; *Szerelmem könyve*, 1924) is. Bővebben Hatvany könyveinél időzünk, aki nemcsak barátja, hanem mecénása is volt a költőnek, s aki korábban, 1913—14-tájt arra ösztökölte a „hanyatló” Adyt, hogy — tehetsége megőrzése és kiteljesedése érdekében — folytonosan módszeresebb tanulmányokat, versei megfogalmazásában pedig nagyobb elmélyültségre, „koncentrációra” törekedjék. Hatvany most, utólag ismeri fel végleg, hogy kettejük vitájában Ady oldalán volt az igazság. Most ízeleli meg igazából Ady eredetiségét s a költőnek a felületes szellemi hatásokat is organikusan önmagába olvasztó képességét, sőt azt is, hogy nem volt soha híján a szó igazos értelmében vett „koncentráció”-nak. Most tehát így ír róla: „... Ady fejlődésében nem fontos a könyv. Örök újságíró maradt ő, ki a könyvvel, s még a verseskönyvvel is jobban szerette az újságot. Újságon keresztül kapott műltat, jelent, jövőt, tudományt, politikát, színházat, Európát. Minden más ember belepustult volna ebbe az újságos félműveltségbe. Ady — ez a zseni titka! — csodálatosan megnőtt belé. Ami Nietzsche-hatás rajta megérzik, azt nem annyira tüzetes olvasmányainak köszönhette, hanem a levegőben való, szinte atmoszférikus hatásnak, mely elől a század elején senki sem zárkózhatott el. A férfi Ady egészen megszabadult a fiatalnak e filozófiai, divatos neveltségétől. Szociológiáját sem Herbert Spencerből böngészte magának Ady Endre, hanem egész egyszerűen a vidéki és pesti radikális újságírást készítette ki Ady számára Herbert Spencer s a szükséges szociológiai tudnivalókat. Benne nem is az oltár szent bora, benne a vendéglői asztal silány spriccre változott át vérré.

Ady sohasem volt módszeres gondolkodó. Az alkotást sem űzte rendszeresen. „Boldog volnék — írja a *Hunn új legenda* című versének megírásakor hozzám intézett levélben —, ha ez a vers láthatná veled, hogy mennyire egyetlen emberi és írói jogcímem a nemkoncentrálódás« De ez a *nem-koncentrálódás* lappangó, titkos, lelki imperativusznak volt alávetve. A rakoncátlan eszmék és szeszélyes érzelmek, mint mesebeli körhinta táltoslovai, sárkányai és csodabábjai a zenés lélek csilingelő központja körül forogtak. Azazhogy Ady minden fölbukkanó eszmének mélyibe ásott, és ha egy-egy futó érzelem ragadta meg, nem ijedt tőle vissza, hanem véges-végig, mélyes-mélyig, véres-vérig követte... Grafikus képen úgy ábrázolnám az Ady-komplexumot, mint valami csillagkoronát, melynek ágai, bármilyen messze esnek is egymástól, mégis együtt virulnak, egyetlenegy tündöklő központban. Innét van az, hogy Ady versei együtt, kötetben, jobban hatnak, mint külön-külön. Ilyenkor ugyanis a centrális, forró fény kisugárzik az egyes ágak végeibe.”

Ugyancsak a tízes-húszas évek fordulóján jelennek meg Földessy Gyula Adyval foglalkozó első könyvei (*Ady Endre. Tanulmány és ismertetés*, 1919; *Ady-tanulmányok*, 1921), amelyek ugyan nem kérnek részt a közvetlen világnézeti vitákból, a hiteles Ady-kép kialakítása szempontjából mégis alapvető fontosságúak. Szerzőjük Ady értő hívei közé számít (nem véletlenül nevezte őt a költő baráti gesztussal versei „poéta-adminisztrátor”-ának), s azzal a céllal kezd az életmű feldolgozásához, hogy egzakt módszerekkel, tudományos alapoossággal (ha tetszik: olykor tanáros pedantériával) derítsen fényt a legnehezebben megfejthető Ady-versek „titkaira” is. Hogy miért volt erre szükség? Azért, mert a költő legjobb hívei is jó ideig csupán impresszionista alapon közeledtek az életműhöz, értelmezés helyett inkább érzelmekről adtak számot, s így akaratlanul is annak — az ellenfelek oldaláról elhangzó — vádnak nyújtottak támpontot, hogy Ady költészete érthetetlen.

Ignotus például a Magyar Hírlapban 1908. január 14-én megjelent, majd a *Nyugatban* is közzétett bírálatában így nyilatkozott a *Vér és Arany* kötetéről:

„Ez a *csupa értelem ember* ritkán ír olyan verset, melynek pontosan kipécézhető értelme volna. Ezért, hál’ Istennek, nem muszály megérteni s nem is fontos, hogy megértsék. Ez különben is csak a tudományban fontos. A költészetben az értelem számára való foglalat csak egy az ezer adalék közül, mellyel a költő együttvéve mesterkéli ki azt, hogy a papíroson olyasmit szegezzen le, mi az olvasót ugyanolyan állapotba ejtse, mint aminő őbenne nyugtalankodott volt.”

Ady *A fekete zongora* c. verséről pedig ezt írta Ignotus: „Akasszanak fel, ha értem. De akasszanak fel, ha a hat-hét irodalomban, melyet nyelvtudással megközelíthetünk, sok vers akad ilyen egészértelmű, ilyen mellet és elmét betöltően teljes kicsengésű.”

Jogosan állapítja hát meg Földessy: „A kiváló esztétikusnak ezek az Adyról, a költészetéről s a példaképpen felhozott Ady-versről ejtett vélekedései az Ady utánzóinak számára igen kényelmes és rugalmas megállapításokul kínálóztak, amiket a maguk költői gyakorlatában is hasznosíthattak az »elmaradt öregek« megbotránkoztatására. De megkönnyítették a helyzetét a *Nyugat* íróinak-költőinek is, akik Ady s részben a maguk védelmében most már nemcsak a *modern francia szimbolistákkal* álltak elő, mint a legelső Ady-disputák idején, hanem a szó szerinti vers-szöveg megértés elhanyagolásának igazolására idézték a mindenre előrántható öreg Goethe tanítását a »tudattalanról«, ami »minden nagy művészet gyökere«. A két tábor így — folytatja Földessy — Ady megértése dolgában kezét foghatott volna egymással, hiszen mindkét fél majdnem ugyanegyvet mondott. Az egyik, hogy Adyt *nem lehet megérteni*, a másik — jócska rálicítálással —: hogy Adyt *nem is muszály megérteni*.”

Földessy évtizedeken át folytatott kutatásainak eredményeit 1949-ben foglalja rendszerbe *Ady minden titkai* című könyvében, amely 1962-ben újból napvilágot látott. Ez utóbbi kiadás előszavában részint Benedek Marcell, részint Hatvany húszas évekbeli Ady-írásait idézi fel, részint pedig saját felismeréseit summázza:

„Benedeknek 1924-ben megjelent *Ady-breviáriuma* is jelentékeny műve az Ady-irodalomnak. Ő szintén az egész Adyt akarja megláttatni, s mint a könyve jelzi, Adyt szélesebb körök számára is érthetővé kívánja tenni... Könnyen áttekinthető rendben foglalja össze Ady életművét, s Ady gondolat- és érzésvilágának jellemzésében és egyes motívumai és versei kommentálásában sok értékes és helytálló észrevétellel igazította útba Ady olvasóit. Az előszóban — Ady Petőfiről mondott szavaira hivatkozva — kijelenti, hogy a zseni olyan titok, melyet megközelíteni lehet csak, de megfejteni nem... Más szavakban, más beállításban én is vallom, amit Benedek és Hatvany mondanak a kivételes zsenik megmérhetetlenségéről és kiaknáthatatlanságáról... De abban, hogy hogyan közelítsük meg Adyt mi és az utánunk jövők, lényegesen más az én »módszeres« eljárásom, mint az övék... Ők bár mindketten tisztában vannak vele, hogy Ady költészete motívum-költészet, s hogy Ady egy-egy motívumá-

hoz számtalanszor visszatér, s hogy ezek a motívumok egymásba kapcsolódnak — mégis kommentálásukban *általában véve*, ahogy ezt Hatvány kifejezetten kijelenti (s Benedek is eszerint jár el) az Ady-verseket önmagukban megálló műalkotásoknak tekintik... De itt éles distinkciót kell tennünk, hogy igazán közelébe kerüljünk Ady-nak. Ezek a *formailag* minden más költőnél individualizáltabb Ady-versek igen-igen sokszor *érthetetlenek önmagukban*... Értelmüket egyáltalán nem vagy csak annyira lehet földérinteni, ahogy azt Ignotus állapította meg: »pontosan-ki-nem-pécézhető-leg«... Ady elhunytja után, a már kész Ady-művel a kezünkben, mind kiteljesedet-lebb, egészségesebb, pontosabb jelentése bontakozott ki az Ady-verseknek. Most lehetett igazában ráeszmélni nemcsak arra, mennyire »támogatják« egymást az Ady-versek, hanem — amit még Ady életében alig-alig pedzettünk — milyen éles fényt vet egyik verse a másikra, igen sokszor még azokra is, melyek külön-külön motívumkörbe tartoznak.»

Kissé azonban előreszaladtunk az időben, térjünk hát vissza a húszas évek Ady-vitáihoz, amelyekből az évtized vége felé részt kérnek immár az egyházak legjava képviselői is. Elsőül Makkai Sándor erdélyi református püspök szólal meg. *Magyarja sorsa* c. 1927-ben megjelent könyvében kifejti: célja az, hogy vitába szálljon azokkal, akik féltik Ady hatásától a keresztyén ifjúságot, mert úgy vélik, hogy a költő életművét „gőgös nemzetköziség és hazafiatlanság, satnya érzékség és erkölcstelenség, beteg tagadása minden pozitív szellemi-erkölcsi értéknek, a romlás és a halál dicsőítése, az ideiglenes bűnbánat komolytalansága, a vallásosság affektálása” jellemzi. Makkai valóban megvédi Adyt mindenekelőtt a legsúlyosabb vád, a hazafiatlanság vádjával szemben. Bevezetőül a költő nyelvét hozza fel érveként, Ady kifejezésbeli gazdagságát, amely mellett halványan tetszik Petőfi vagy Jókai életműve is. Majd a szülőföld szeretetét sugárzó és a „magyar sorsot sirató” verseit említi, s igazat ad neki abban, hogy „követelte a költő jogát és kötelességét a jelenből a jelenhez szólni”. Ady tehát szerette hazáját — fejt ki Makkai —, s hazaszeretete „tragikus, komor, kritikus szeretet volt, hasonlító és rokon a *Széchenyiével*”. Makkai okfejtése idáig igen rokonszenves és makulátlanul igaz. A továbbiakban azonban így folytatja: Ady „*őszinte, élőleven képe és megtestesítője egy tényleg létező, szomorú, de szükség-szerű magyar öntudatnak*, a Kelet és Nyugat között meghasonlott, többé nem keleti és még mindig nem nyugati magyar meghasonlással teljes lelkének. Az az örök magyar tragédia, amely Muhinál és Mohácsnál kétszer rázza meg a nemzetet, Adyban harmadszor jutott fájó öntudatra, éspedig egy már el nem kerülhető tragédia vízió-szerű bizonyosságával.” Ady bírálata — teszi hozzá Makkai — természetesen nem is szocialista értelmű volt, hanem „egy föltétlenül arisztokrata lélek”, „vádja azok ellen az uralkodó elemek ellen, akik lélek szerint méltatlanok erre az uralomra”. S végül — mielőtt összefoglalná a Makkai felvázolta képet — hallgassunk meg még egy utolsó passzust könyvéből: „Ady igazsága nem *abszolút* igazság, nem szabad, hogy az legyen.” De váteszként szerepe volt a költőnek, és „saját megérzése és meggyőződése alapján joga volt a saját korára és nemzedékére vonatkozóan úgy látni, ahogy látott, s belső jeleit feltárni egy katasztrófának, mely az ő hite szerint ezek miatt fog bekövetkezni. Különösen jogosult ez azért, mert be is következett.” Vagyis: Ady joggal bírálta kora magyar viszonyait, sőt a hatalomra „lélek szerint” méltatlan uralkodó osztályokat is, és okkal tartott a trianoni döntésben megtestesült tragédia bekövetkeztétől, de rosszul értelmezte volna az okozati összefüggéseket. A társadalmi kérdések megoldatlansága és az uralkodó osztályok bűnei, nemzetvesztő politikai gesztusai csupán „az ő hite szerint” vezetnek katasztrófa-hoz: igazából nem más történt Makkai szerint, minthogy ismét a végzet, az „örök magyar tragédia” diadalmaskodott. (S ez a következtetés már alaposan ellentmond az Ady-életműnek, amelyből világosan kiolvasható, hogy „nincs magyar fátum”, de csak akkor nincs, ha megszűnik az „ábrándos enyészet” is.)

A következő évben, 1928-ban jelenik meg Sík Sándor, a kitűnő katolikus költő, műfordító, piarista tanár *Gárdonyi, Ady, Prohászka* c. könyve. Egészen csakúgy rangos szellemi teljesítmény, ahogy Makkai püspök könyve is az (úttörő jelentőségük például az Ady verseséről írt fejezetei), s kétségtelen a szerző maradéktalan tisztellete is az Ady-életmű esztétikai értékei iránt. De következtetései végső soron a forradalmak után eszmélkedő egyház szellemi érdekszféráit erősítik. Szuggesztív szavakkal szól Sík Sándor az Ady-jelenség bonyolult voltáról, visszaautásítva ezzel mindenfajta sommás megítélés, leegyszerűsítés jogosultságát: „Kétségtelen — írja — Adyval szemben nem könnyű mentnek maradni az egyoldalúságtól. Az emberi természet sokkal bonyolultabb, mint az emberek óriási többsége sejtí, és csak a legnagyobbak, a Szent Ágostonok, Danték, Desztójevszkijek, Prohászkaék [!] világitanak be olykor-olykor azokba a rejtelmes mélységekbe, melyek fölött a legtöbb ember naiv sejtelmetlenséggel kormányozgatja a maga kis csónakát. Ady azok közül a lírikusok közül való, akik, ha nem is látják a proféták döbbenetes világosságával, de a zsenik

öszönös, víziós sejtelmességével sejtik, borzongják, szenvedik és éreztetik az ennek ezt a titokzatos, ismeretlen vulkanizmusát.”

Az Adyban együtt található „öserő” és „dekadencia” kettősségére utalnak ezek a sorok, a személyiség ellentmondásos jellegére, amely — Sík Sándor értelmezésében — a költőnek a társadalomhoz fűződő kapcsolatait, illetve a költőnek a társadalomról vallott felfogását is magyarázza: „Ady egyénisége bonyolult tükrör, amelyben a XX. század első negyedének Magyarországa a legtöbb oldalról tükröződik. Töredezett tükrör, sok darabból álló, a legtöbbször torzító, máskor homályos, inkább csak sejtető, mint mutató — de mégis tükrör. A kor magyarságának 3 arculatából az egyiket, a múltból ittmaradtat, torzán mutatja, a másikat, a jövőbe nézőt csak sejteti, de a harmadikat, amely leglelkese szerint az övével rokon, kísérteties hűséggel vetíti elénk. Az elsőt torzán rajzolja: azt a magyarságot, amely a maga két árnyalatával legtisztább kifejezését Apponyi Albert és Tisza István alakjában találta meg, amelynek irodalmi arca Mikszáth Kálmán írásaiban lett az utókoré. Ezt a magyarságot a soha meg nem értő, másfajta magyarnak gyűlöletével, a benne helyét meg nem találó, kivert bújdósónak engesztelhetetlen bosszújával, a káromlás, az ostorozás, a gúny és megvetés torz vonásaival tükrözteti. A másik arcot — a Prohászka Ottokárban szimbolizálódó —, amelynek homloka körül a múlt század sivár materializmusából kibontakozó emberiség ébredő lelkesége hajnallik, csak sejtelmszerűen érezteti.”

Napjaink nyelvére lefordítva: Ady igaztalan volt a történelmi Magyarországgal s az ezt jelképező Apponyival és Tiszával szemben, kritikája torzította a valóságot. Helytelenül látta a jövőt is: Sík Sándor szerint a vallásos élmény fejrissülésére alapozódó szellemi megújulásban kellett volna keresnie a megoldást. Igaza csupán abban volt hát a költőnek, hogy a jelen bűneit „kísérteties hűséggel” ábrázolta. Többet igazán nem tehetett, hiszen nem volt birtokában „a próféták döbbenetes világosságának”, legfeljebb „a zenik ösztönös, víziós sejtelmességének”. (Folytatjuk)

Szappanos Balázs

A Makra és a lektúr kedvelői

Könyvtárunkban, a Jászberényi Városi-Járási Könyvtárban az elmúlt években oly módon szerveztük meg az olvasópályázatokat, hogy az olvasók a pályázati könyvekben elhelyezett válaszlapon számoltak be olvasmányaikról. Ezeket a cédulákon általában egy-két állandó kérdésre kellett válaszolni (pl. *Ha tetszett a könyv, melyik volt az Ön részére a legemlékezetesebb részlete?*) A nagyszámú válaszlapot összegyűjtve megállapítottuk, hogy a munkástémájú művek — s köztük a Makra — jobbára sikert arattak a munkásolvasók körében. Tekintettel arra, hogy néhány mondatos olvasói véleményből — még ha nagy is az egyező vélemények száma — nem következtethetünk egyértelműen a művek hatására, ezért 13 olvasóval interjút készítettünk *Kertész Ákos: Makra* című regényéről. Olyan munkásolvasókat választottunk, akik a közelmúltban több lektúrt olvastak, sőt úgy is mondhatnánk, hogy olvasmányaik között e művek vezetnek. Azt vizsgáltuk tehát, hogy az ilyen olvasók körében mennyire lehet eredményes Kertész Ákos regényének ajánlása, érdemes-e a könyvtárosnak bátran kézbe adnia ezt a „nem könnyű”, mondanivalóját áttételesen közlő művet.

Mint említettük, a mű több munkástémájú könyvvel együtt szerepelt az olvasópályázat könyvei között, s akkori információink szerint hatása az esetek nagyobb részében sikeres volt. Az a 13 olvasó, akivel a Könyvtártudományi és Módszertani Központ által kiadott beszélgetésvázlat alapján interjút készítettünk, mind 30 éven aluli fizikai dolgozó volt, közülük 3 nő.

Arra a kérdésre, hogy milyen mértékben tetszett a mű, a következő válaszokat kaptuk: négy olvasónak „nagyon”, háromnak „elégé”, ugyancsak négynek „közepesen”, kettőnek „nem nagyon”, de olyan nem akadt, akinek egyáltalán nem tetszett volna. Első benyomásunk szerint az olvasók többsége elégedett volt a könyvvel. Kértük, hogy hasonlítsák Kertész Ákos regényét olvasmányaik alapján más művekhez is. Így olvasmányélményük a következő regényekhez kapcsolódott — *Berkesi: Hűszévesek*, *Fejes: Rozsdatemető*, *Hawthorne: A skarlát betű*, *Müller: Részeg józanok*, *Toisztov: Anna Karenina*, valamint a *Rocco és fivérei* című film. A 13-ból 4 ol-